

konkréton túli jelentését feltételezi. A többi mítoszértelmezési eljárást részletesen Bajnok Dániel tanulmányából ismerhetjük meg, melynek végén két átlátható, jól szerkesztett táblázat segíti Palaiphatos és Hérakleitos mítoszértelmezési módszerének összehasonlítását.

A tanulmányok sorát méltóképpen zárja Németh György *Palaiphatos utóélete* című munkája, mely Palaiphatos mítoszértelmezéseinek továbbélését vizsgálja, és értelemszerűen négy szakaszra osztja: utókor az ókorban, majd a kereszténység idején, a kódexek kora, és a nyomtatott Palaiphatos-munkák időszaka. Az első Palaiphatos-utalás még az ókorból való, utóéletének fénykora a kereszténység alatt teljesedett ki, amikor nagyra értékelték a pogány mítoszok kritikáját. A mitográfus munkáit tartalmazó 33 kódexről, és a jelentősebb, nyomtatott Palaiphatos kiadásokról jól átlátható, részletes táblázat ké-

szült. A cikk egyértelműen rámutat Palaiphatos továbbélésének és későbbi népszerűségének okaira, és ahogy azt Németh György záró soraiban meg is fogalmazza: „...Ez értékeli fel a Palaiphatoshoz hasonló szerzőket manapság: nem ijesztő hegycsúcs, hanem esendő, kissé laposan okoskodó, de mindenképpen koherens szerző, aki megpróbálja megmagyarázni azt, ami megmagyarázhatatlan. Így válik számunkra egyaránt fontossá az érem mindkét oldala: a mese, és egyszersmind a mese varázsának lerombolója... Végül is csak együtt képezhetik le azt a világot, amelyben élünk, és amelynek megismeréséhez bizonytalanság mindkét megközelítésre szükségünk lehet.”

A könyv legvégén gazdag szakirodalom, rövidítésjegyzék és névmutató segíti a mítoszok és a *Földreszállt mítoszok* után érdeklődők tájékozódását.

Köpösi Judit

Halász Péter:

A moldvai magyarok hagyományos állattartása

Budapest, General Press Kiadó, 2007. 501 lap

A moldvai csángók hagyományos műveltségének kutatója, *Halász Péter* egy újabb kötetével gyarapította a Kárpát-medencén kívül élő magyar népcsoport *agrárkultúrájáról* való ismereteinket. Amint a korábban megjelent kötetét: *A moldvai csángó magyarok hiedelemvilága* című munkáját a General Press kiadó gondozta, úgy a mostanit is. A szerzőhöz közel állnak a mezőgazdaság kultúrával kapcsolatos kérdések, hiszen az Agrártörténeti Tanulmányok 3. köteteként jelent meg 1975-ben: *A termelőségmozgalmi mozgalom története Apátfalván* című munkája, amely az „eseményeket elszenvedő vagy alakító embe-

rekről szól (...) az ő főlemelő vagy elkese-rítő sorsukat kívánja megőrizni, nekik szeretne emléket állítani.”

Közel négy évtizede járja és tanulmányozza a csángók lakta tájat, így egyúttal missziós feladatot is ellát, hiszen hozzájárul ahhoz, hogy ez a magyar népcsoport lélekleben közelebb kerüljön hozzánk, anyaországi magyarokhoz. Nemcsak a néprajztudománynak, hanem a hazai agrártörténeti kutatásoknak is komoly adóssága van az egykori Etelköz agrárműveltségének föltárásában. De amint a szerző írja, „ez a kötet sem vállalkozhat a hiányosságok teljes körű pótlására, de megkíséreltem, hogy a

csángók körében négy évtizede végzett gyűjtéseim és a témakörben megjelent gyér számú, de mégsem jelentéktelen publikációk alapján összefoglaljam a moldvai magyarok hagyományos állattartására vonatkozó ismereteket.” A kötet, a források jellege miatt, elsősorban a *néprajz* szövegéből vizsgálja az archaikus elemekben bővelkedő paraszti állattartást. Az archaikus elemek meglete nem meglepő, hiszen a hagyományok továbbélése segítette az etnikai fennmaradásban, még a legnehezebb időszakban is. Ugyanakkor a csángók közösségi emlékezete segítette a kutatót abban, hogy áthidalja a történeti források hiányát. Ez mindenképpen szerepet játszhatott abban, hogy az etnikai tudaterősítő néprajzi hagyományok kerültek előtérbe, illetve e tudományterület vizsgálódási szempontjai szerint íródott meg a kötet, egy olyan szerző tollából, aki eredetileg agrármérnöki diplomát szerzett.

Az alapvető célkitűzés a munka megírásával kapcsolatban az volt, „hogy rögzítsük azt az Európa nyugatabbra eső részeihez, de a Kárpát-medencén belüli magyarsághoz képest is régiesebbnek tekinthető állattartási-állattenyésztési formát, amit a Moldvában élő csángómagyarok körében a 20. század harmadik harmadában megfigyelhettünk, s a paraszti visszaemlékezések révén az első két harmadára vonatkozóan megtudhattunk” – írja a szerző. A csángók hagyományos műveltsége a *szóbeliség* állapotában leledzik. Ugyanakkor sem a román néprajztudomány, sem a gazdagságtörténet nem foglalkozott e táj hagyományos állattartásával. Az archaikus állapotokra mi sem jellemzőbb, mint az, hogy a különböző háziállatok megnevezésére a *majorság* kifejezést használják. Ez a baromfifélék esetén *aprómajorság*, a többi állatnál pedig *nagyobb majorság*. A meglévő történeti források – túlzásaikat le-

számítva is – az állatállomány bőségéről adnak számot a 15–16. században. A későbbi századokban sem szűkölködött a táj háziállatokban, melyekből bőven jutott kivételre is. Ezt az állattartást nem kísérte a Kárpát-medencére jellemző pásztor népesség rendkívül tagolt társadalmi rendszere. Az állattartás alapvető jegyeként érvényesült, hogy a csángó falvak paraszti állattartásának jellege alig tért el a román falvakétól. Ez volt az a táj, ahol a *hagyományos* és az *elmaradott* megjelölés tartalma keveredett egymással, sőt a hangsúly egyre inkább az utóbbira tevődött át. A hagyomány fogalmában benn foglaltatott – ami a paraszti gazdálkodás egyik történelmi léptékű jellemzője – a természeti, társadalmi és történelmi viszonyokhoz való alkalmazkodás. Az állattartás színvonala jószerevével megmaradt azon a szinten, amelyen a 19. század első felében volt a Kárpát-medencében.

A 19. század derekától állnak rendelkezésre statisztikai adatok Moldva állatállományáról, amelyek viszont nem egységes, meghatározott időpontban végrehajtott számbavétel szerint készültek, így torzítanak. A „modernizálás” későn és korlátozottan zajlott le. Moldvában 1864-ben került sor a jobbágyfelszabadításra, továbbá földosztásra. Ennek ellenére a többséget azok alkották, akik csak a két kezükre számíthattak. A 19–20. század fordulóján Moldvában a mezőgazdaságból élők aránya 70% körül mozgott, a csángók lakta megyékben ez elérte a 80–83%-ot. A családok túlnyomó többsége tartott állatot, melyek takarmányozása szinte kizárólag a természetes és gyűjtött takarmányfélékre épült. Ez a tendencia érvényesült jórészt a 20. században is. A természetes takarmányok részesedése a vetésterületből csak néhány százalékot tett ki. A második világháborút követő évtizedekben Moldvá-

ban is felborult a hagyományos paraszti gazdálkodás és élet rendje. A hazaihoz hasonló üzemi formák alakultak ki, amelyek mellett helyet kaptak azonban *háztáji* és *egyéni* kisüzemek is. Ez utóbbiak kedvező terepet nyújtottak az *állattartás* számára, melyet kevésbé sújtottak a rendszer megszorító intézkedései. A szerző részletes adatokat közöl Moldva állatállományának alakulásáról, megyék szerint rangsorolva a főbb állatfajok létszámát 100 hektár mezőgazdasági területre vonatkoztatva. Hasonlóan bemutatja az ún. szocialista gazdálkodás évtizedei alatt a termelési szektorok szerinti megoszlást. Ami a moldvai csángók állattartását illeti, noha *istállózó* formába sorolandó, mégis a nyári időszakban a *legeltetés* túlsúlya érvényesül, legalább is a *juh*-, *szarvasmarha*- és *lótartást* tekintve. Noha az elmúlt évszázad során változott az állattartás, az egyes állatfajok szerepe a paraszti gazdálkodásban, nem csorbult a szarvasmarha vagyongyapapító szerepe. Általában a paraszti sorból való kiemelkedést, a gyermekek tanuláshoz szükséges anyagiakat az állatnevelés teremtette elő.

Az egyes állatfajok tárgyalása azonos szempontokat követ: 1. az állatfaj tartásának múltja, 2. szerepe a paraszti állattartásban, 3. az állatfaj leírása, 4. tartásmód, 5. takarmányozás, 6. ápolás, gondozás, 7. szaporítás, 8. nevelés stb., 9. hasznosítás, 10. adásvétel, 11. betegségek és gyógyításuk, 12. az állatfajhoz kötődő hiedelmek, 13. ~~alkotás~~ és *szarvasmarha* szorosan kötődött egymáshoz, hiszen mindkettő alapvetően az *igaerőt* szolgáltatta. A moldvai csángóknál a hagyományos paraszti élet korában az ökrök száma felülmúlta a lovakét. Ezt mutatja az egy lóra jutó igásökrök száma is. Természetesen ez tájanként változhatott. Ennek ellenére a csángó paraszt is *érezelmileg* jobban kötődött lová-

hoz, mint ökréhez. Az 1990 után növekvő lóállomány már kevésbé köszönhető az ún. újraparasztság megjelenésének. Amennyiben a falusi parasztgazda manapság mégis foglalkozik tartásával, ezt már nem a paraszti szemlélet, hanem inkább a vállalkozói mentalitás vezérli. Ha a ló tartás egészét vizsgáljuk, a *külterjes* módozatok élveznek előnyt. A takarmányozást az *évszak* határozza meg és a használat, amennyiben munkába fogott lóról van szó. Ez utóbbi a *szántás* kivételével a többi talajművelő tevékenységre terjedt ki. Érdekes, hogy a ló vontatta *ekekapa* használata 1960 előtt ismeretlen volt. A *fuvarozás*, *teherhordás* képezte a fő használati módot, noha napjainkhoz közeledve növekvő arányban vonták be a lovakat a szántás elvégzésébe is. Egyéb hasznosítások (bőr, trágya) alárendelt szerepet játszottak.

A szerző a szarvasmarhának szenteli a legnagyobb teret, ami az állatfaj jelentőségét tekintve, nem meglepő. Nemcsak Moldvában, hanem ezen belül a csángó paraszti állattartásban is meghatározó szerepet játszott. A történeti források az ökrök, tehén bőségéről adnak számot. Együttal Moldva volt az a terület, ahonnan századokon át folyamatosan nagy számú élőállat jutott el külföldi piacokra, köztük a Kárpát-medencébe is. A csángóknál a *föld* mellett a *marha* jelentette a legfontosabb „vagyontárgyat”. A 19–20. század fordulóján Moldvában is lezárult a külterjes szarvasmarha-tartás kora. Elapadtak a hatalmas marhacsordák forrásai, amelyek addig Nyugat-Európa piacain találtak gazdára. Igaerőként való használata is visszaszorult azokon a vidékeken, ahol a piaci zöldségtermesztés előtérbe került. A szövetkezetek létrejötte után pedig alig maradt ökr a parasztság kezén. Az újra paraszti életet vállalók körében manapság már a ló tölti be az ökr szerepét. Ugyan-

akkor a *tehén* mint hasznosítási forma, továbbra is jelentős a csángók gazdálkodásában, háztartásában. Nehéz követni a fajtaváltást, hiszen még ma sem tartják nyilván a szarvasmarha fajta szerinti megoszlását. A *szürke marha* visszaszorulása az 1930–1940-es években kezdődött el. Számos külföldi fajtát is behoztak, de manapság elsősorban a *borzderes* fajta helyi változata játszik szerepet. Részletes képet fest a szerző a tartási módokról, a legelőhasználatról és őrzésről. Az *istálló* kifejezést alig használják, csupán a székelyes csángó falvak népe. A teheneket, ökröket *pajtában* helyezték el. A zárt istállók a székely határórség révén terjedtek el, de kevésbé vertek gyökeret Moldvában. A moldvai csángók körében a ló és marha elhelyezését biztosító építmény nem különül el egymástól, így azonos szóval jelölik. A Szeret folyótól nyugatra eső részeken különül el egymástól az istálló (lovak számára) és a pajta (marhák számára) megnevezés, ahová Madéfalva után a székelyek menekültek. A takarmányozást illetően a kollektivizálás után vert gyökeret a *szántóföldi takarmánytermesztés* a csángók körében. Bár az állatok téli takarmányozásánál az ún. maradék-elv érvényesült.

A szarvasmarha hasznosítási módja között hosszú ideig az *igaerő* volt a meghatározó. A *tej* minden feldolgozási módja ismeretes. Nagy keletje van mostanában is a borjúhúsnak. Az „ökörvilág” elmúltával a bikaborjak jó része *húsként* értékesül, az üszőborjak egy része is erre a sorsra jut, különösen inséges időkben. A talajergazdálkodás, a *trágya* hasznosítása még napjainkra sem tudott a gazdálkodásban teret nyerni, így a tőle való megszabadulás gyakorlata érvényesül.

A török megjelenésével a *sertéstartás* háttérbe szorult. Noha állományuk a későbbiekben növekedett, napjainkban is

alárendelt szerepet játszik. A csángók manapság is kevés sertést tartanak, s nem hizlalják nagy súlyra az állatokat, bár korábban fontos szerepet kapott a házasulandó leány hozományában. Az állatfaj elhelyezése – a visszaemlékezők szerint – mindig pajtában történt. Alkalmilag, egyénileg hajtották ki a mezőre vagy az erdőre. A takarmányozás rendszerében előnyt élveznek a gyűjtött takarmányfélék. A termesztett takarmányok között a kukorica alárendelt szerepet játszott, mivel elsősorban emberi táplálékként jött számításba, ami merőben eltért a Kárpát-medencében szokásos gyakorlattól. A sertéstartás színvonala hasonló volt az erdélyihez, messze elmaradva az Alföldtől és a Dunántúltól. A korábban szélesebb körű adásvétel a 20. századra a csángóknál visszaesett és szinte kizárólag a háztartás igényeit szolgálta.

Bőven tárgyalja a szerző a *juhtartás* kultúráját is, amely történelmi hagyományokban bővelkedik. Nagy hatást gyakorolt rá Dél-Erdélyben élő, „mokányoknak” nevezett vlach juhsgazdák és pásztorok hatalmas legelőterületeket hasznosító *legelőváltós gazdálkodása*. Bár a moldvai csángókat érintetlenül hagyta a Havasalföldre és Besszarábiába irányuló transzhumán életforma, hatását mégis döreség lenne teljes mértékben tagadni. A csángók juhtartásának múltjára vonatkozóan nincsenek közvetlen írásos adatok. Mindez azonban semmit sem von le jelentőségéből, amire példa, hogy a házasulandók hozományában is szerepelt. Manapság a hagyományos juhtartás napjai meg vannak számlálva, hiszen változik a gazdálkodás jellege, a táplálkozási kultúra stb. Már 1935-ben is a gazdaságoknak csak a fele tartott juhot.

A moldvai csángók körében a juh az egyedüli háziállat, amelynek fajtáit számon tartják. A birszán fajta a magyar

curkán megnevezéssel azonos, a racka tájfajtája pedig a moldvai rackával. Próbálkoztak még a karakul és a merinó fajtával is, de a csángók szerint a curkán fajta a legjobb. Bőséges adatok állnak rendelkezésre a juhtartás rendjével, a tartásmóddal, elsősorban az eszténa szerepével és működésével kapcsolatosan. De hasonló alaposág jellemzi a legeltetés kérdéseit is. Annyi bizonyos, hogy a csángó parasztoknál a juh volt a legsokoldalúbban hasznosított háziállat, bár a trágyája legtöbbször veszendőbe ment. A gyapjú és a bőr szintén ritkán cserélt gazdát. A háziállatok közül ehhez az állatfajhoz kötődik a legkevesebb hiedelem. Ugyanígy ritkán szerepel a csángó népköltészetben is.

Az aprómajorság a baromfifélék összefoglaló neve, melynek körébe tartozik a tyúk, kacska, liba, pulyka, gyöngytyúk, galamb, esetleg a páva. Talán ez az állat-

csoport szerepelt leggyakrabban a házasulandók hozományában, ami egyúttal mutatja jelentőségét is. Ezeknél is lezajlott az 1960–1970-es években a fajtaváltás. A szerző részletesen számba veszi az egyes aprójószágok elhelyezését, takarmányozását, hasznosítását, s a folklórban való megjelenését. Érdekesség, hogy a lúd szerepel a leggyakrabban a csángó népdalokban.

A kötet külön fejezetben veszi számba a *tájszavakat*, ami segít az eligazodásban. Térkép, településjegyzék egészíti ki a mondanivalót. Több tudományterület művelőjének, s az érdeklődő nagyközönségnek egyaránt hasznos és tartalmas kötetet nyújt át Halász Péter. Véleményünk szerint a kiváló munka színvonalát rontja a kollektív gazdálkodást minősítő indulati jelzők sokasága. Ez nem méltó e kézikönyv jellegű munkához.

Surányi Béla

Puskás Bernadett: A görög katolikus egyház művészete. Hagyomány és megújulás

Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola – Magyar Képek
Budapest, 2008. 320 lap

A magyar művészettörténet-írás egyik nagy adósságának törlesztése kezdődött el Puskás Bernadett nagyszabású összefoglaló munkájával, amelyben a történeti Magyarország görög katolikus népességének művészetét tekinti át a kezdetektől egészen a 20. század elejéig. A szerző nem volt könnyű helyzetben, hiszen a téma földolgozása során gyakorlatilag úttörő feladatot kellett végeznie, mivel a Trianon utáni hazai művészettörténetből gyakorlatilag kifelejtődött mind a görög katolikus, mind az ortodox közösségek művészeti öröksége, ugyanis gyakran az utóbbiak

társadalmi helyzetéből kiindulva az előbbieket is csak a nemzetiségek között tartották számon, ezzel mintegy kizárva a „magyar” művészet világából. Az első világháború előtt nem volt a bizánci művészetnek szakavatott hazai kutatója, de pl. Lyka Károly a 19. század festészetét földolgozó összefoglaló munkáiban rendre megemlékezett mind a görög katolikus, mind az ortodox egyházak szolgálatában álló, vagy csak a megrendeléseiket teljesítő festőkről, bár gyakran lekicsinylően nyilatkozott munkájukról. A görög katolikusok művészetének alaposabb kutatását